ALEXANDRU GAFTON

BONOMIA STILULUI LA SEXTIL PUŞCARIU

„Lucrările lui Sextil Puşcariu stau sub semnul unei desăvârşite onestități profesionale. El nu-şi însuşeşte, niciodată, părerile altora, fără a mărturisi acest lucru. Nu face caz de cunoştințele sale, într-adevăr neobişnuite, şi nu caută să «umilească» pe nimeni cu autoritatea de care s-a bucurat."

(G. Istrate, *Prefață* la CS, p. XVIII)

Precum vechea cultură română, lingvistica românească a apărut prin poligeneză, astfel încât, practic, avem trei Şcoli, trei curente de gândire, tot ceea ce se conservă, preia, inovează şi creează în acestea purtând amprenta unor modalități de gândire diferențiate sub aspectul nuanței. Chiar dacă baza şi ascendența acestor Şcoli este neogramatică, încă de la început au apărut deosebiri de concepție, atât în plan teoretic, cât şi în ceea ce priveşte căile concrete de acțiune avute în vedere; atât în ceea ce priveşte ierarhizarea proiectelor, cât şi în ceea ce priveşte căile de formare a cercetătorilor şi evoluția respectivelor Şcoli.

În prima generație, Şcoala ieşeană şi cea bucureşteană, cea a lui Alexandru Philippide, respectiv a lui Ovid Densusianu, au părut mai puțin explicit preocupate de formarea unui şir de lingvişti care să constituie Şcoală şi să se înşire într-o tradiție. Abia o dată cu apariția lui Gheorghe Ivănescu şi a lui Vasile Arvinte, la Iaşi, şi cu cea a lui Iorgu Iordan şi Alexandru Rosetti, la Bucureşti, se va constata aici ceea ce, la Cluj, era evident încă din vremea lui Sextil Puşcariu: un efort conştient, elaborat, minuțios conceput şi atent urmat, care să urmărească aproape programatic edificarea unei Şcoli şi, apoi, a unei tradiții în cercetarea lingvistică, mai cu seamă a celei diacronice.

Desigur, diferențele de concepție au fost provocate şi de diferențele de temperament, de caracter şi de formare ale celor trei străluciți savanți români. De aceea, chiar dacă astăzi, privind retrospectiv faptele şi lucrurile, par de neînțeles distanțele dintre aceştia, o analiză atentă a lor, precum şi o analiză personală a experiențelor prin care noi înşine trecem sunt de natură să lămurească o situație care, probabil, nici nu putea avea un alt curs.

Dincolo de acestea însă, rămâne incontestabilă valoarea celor trei mari învățați, dată atât de opera fiecăruia, cât şi de contribuția lor mai largă la crearea şi dezvoltarea lingvisticii româneşti, în special a celei diacronice. De aceea, personal, țin la ursuzul Philippide, îl stimez pe exigentul Densusianu şi cred că profunzimile ambilor se armonizează în mod pur şi cristalin prin generosul Puşcariu.

Textul care urmează nu va înşira sau analiza meritele ştiințifice ale părintelui Şcolii lingvistice de la Cluj, ci doar va încerca să reflecteze cu modestie asupra

BDD-A13526 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:45 UTC)

dimensiunii fundamentale a acestui mare învățat, socotind că bonomia stilului o reflectă pe aceea a omului, constituind trăsătura fundamentală a acestuia.

*

La un prim nivel, este revelatorie imaginea de ansamblu pe care Sextil Puşcariu o avea privind lumea din vremea sa, a cărei descriere dinamică o prezintă cu o largă cuprindere şi înțelegere atunci când observă veacul ce tocmai se încheia. Este o analiză de calitate şi exemplară a Europei, cu fresce superbe, imagini clare şi pline de profunzime, sursa acestei uluitoare înțelegeri venind din strădania contemplatorului:

> „Ca să descoperi această comoară trebuie să te poți transpune, lipsit de idei preconcepute şi de obsesia unei obişnuințe înveterate, în moralitatea şi structura sufletească a altor popoare" (M., p. 157).

El observă şi urmăreşte la modul balzacian întinse zone geografice, oraşele în mişcare, străzile şi detaliile acestora, oamenii şi sufletele lor, apoi întreaga mişcare a acestora, şi cercetează cauzele, dar, în general, nu descrie şi nu concluzionează din perspectiva autorului atotştiutor, ci se concentrează asupra efortului de a obține înțelegerea profundă a ceea ce observă. Este definitorie şi relevantă această trăsătură a lui Sextil Puşcariu, şi ea poate fi remarcată la tot pasul în textele sale. Imaginile şi trăirile sale sunt puse pe hârtie nu spre a afirma adevăruri absolute de la înălțimi olimpiene, ci spre a le obiectiva cumva şi spre a înțelege mai bine realitatea şi pe sine. De aceea este autocritic în sens perfecționist, nu vanitos sau ambițios precum Maiorescu, ci precum un intelect care se clădeşte trainic, încercând să evite inerente abateri.

Până şi sub aspect politic reuşeşte să fie obiectiv, iar când critică rămâne lipsit de causticitate, nerănitor şi nepierzând esențialul, deoarece dincolo de partide şi mai presus de toate are în vedere binele țării. În acest context vorbeşte – în mod surprinzător pentru un ardelean – de „desbărarea de ardelenism" (M., p. 123), de regionalism, înălțându-se la o viziune care îmbrățişează tot ceea ce este benefic, dojenind cu blândă durere tot ceea ce este abatere sau se cere îndreptat.

Iar cuvintele sunt dense, exprimând mai mult decât la alții, cum se vede şi din prezentarea gestului prin care renunță la literatura pe care a produs-o: „Şi atunci avui inima să trag o dungă groasă peste tot ce scrisesem şi pentru totdeauna" (M., p. 187), lucru pe care îl consideră ca pe o victorie. În mod categoric, această renunțare explicită nu l-a lipsit de talentul pe care îl avea în gena sa, şi care, combinat cu o bonomie atât genetică cât şi dobândită prin cultură, va constitui una dintre trăsăturile sale definitorii. Pe lângă faptul că sunt scrise frumos, lucrările sale sunt gândite frumos. Ele comunică informații, dar şi sensuri, procură cititorului înțelegere şi îi aduc armonie.

Observațiile sale şi concluziile parțiale pe care le enunță sunt mereu înălțate prin reflecții ce-l arată tinzând spre filosofare, cum este cazul atunci când dovedeşte înțelegerea geniului (în paginile scrise despre Michelangelo), de la care ajunge la reflecții de ordin practic asupra dragostei în familie (M., p. 141).

BDD-A13526 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:45 UTC)

Aceste reflecţii nu sunt nicicum rezultatul unor contemplări sterile ori capătul unor amintiri, lucru care se înţelege dintr-o secvenţă revelatorie în care, plecând de la realităţi concrete şi amintindu-şi o învăţătură a mamei sale (pornită de la banala activitate casnică de a face oţet), înglobează un cadru-ritualic concret şi topeşte acea învăţătură în cunoştinţele proprii, pentru ca apoi să se producă mişcarea evolutivă, plus-cunoaşterea: încetul cu încetul se face oţetul, dar şi în timpul potrivit, adaugă şi concluzionează Sextil Puşcariu, cuprinzând într-un mod plin de curată frumuseţe şi înţelepciune ceea ce eroul din *Creaţie*, al lui Zola, nu reuşea să înţeleagă în viaţă.

Chiar şi când ar putea părea că gândurile sale rămân idealiste, Sextil Puşcariu îşi găseşte calea către natura sa pragmatică în cel mai bun sens: „Cât de puţin romantic este războiul actual" (M., p. 179), cugetă el, după care gândul îi trece la activităţile curente: „cu bubuituri de tun în depărtare visez la Dicţionar şi la Muzeu", în tot acel tumult, speranţa unei vieţi normale şi, mai ales lupta către aceasta nepărăsindu-l: „În pâlnia unei groape săpate de o granată am găsit întâiele floricele" (M., p. 202).

*

Nu altfel stau lucrurile atunci când observă oamenii, faţă de care manifestă o mare generozitate, una reală, izvorâtă din înţelegerea şi iubirea acestora. Sub acest aspect, imaginile mişcătoare din *Călare pe două veacuri* sunt deosebit de sugestive. Dacă uitaţii Clinciu şi Ion Papp sunt „blajinul sohodolean", respectiv „bihoreanul vesel", pentru alţii peniţa lui Sextil Puşcariu face mişcări mult mult mai elaborate şi mai complexe. Astfel apar, pe de o parte, Dimitrie Anghel şi Şt. O. Iosif – care beneficiază de o atenţie aparte explicată de tipul relaţiei cu aceştia –, pe de alta, Matteo Bartoli, Chr. Sandfeld-Jensen, T. Maiorescu, G. Weigand, G. Paris, de la unii dintre aceştia mărturisind câte lucruri a învăţat; şi spre a fi preluate, şi spre a fi evitate. În cazul lui H. Schuchard (surprins în *Memorii*), observaţia serveşte mai mult învăţării de la acesta decât relatărilor legate de acesta. Specială este prezentarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, faţă de care manifestă o înţelegere atât de aparte încât pare că putem întrezări imensa cuprindere a capacităţilor empatice ale lui Sextil Puşcariu.

Şi totul este cuprins în forme lingvistice clare, cu metafore potrivite şi relevante, care fac figurile captivante şi conferă identitate autorului acestor imagini. Practic, Sextil Puşcariu nu face portrete, el ne poartă şi călăuzeşte printre nişte personaje vii, prin vieţile acestora, pe care autorul şi cititorul le privesc împreună, de la care învaţă împreună şi pe care împreună învaţă să le înţeleagă şi să le respecte, totul fără a tulbura delicata materie biografică. Întreaga portretistică, dar şi cronicile sale literare şi teatrale, se constituie din prezentări pline de generozitate şi cu delicate echilibre, elegant relaţionate, ale cuiva care cunoaşte greutatea cuvântului şi dă seamă de toate câte scrie, care cumpăneşte cuvintele şi efectele lor, dintr-o asumată responsabilitate şi din imensă bonomie, care vine dinspre un om cu mare înţelegere pentru semenii săi, pe care, ca fiinţe umane, îi iubeşte aşa cum sunt.

BDD-A13526 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:45 UTC)

Felul acesta de a fi este încă şi mai bine reflectat atunci când Sextil Puşcariu este în situaţia de a da soluţii unor probleme dificile sau, mai mult, atunci când se vede în situaţie de a răspunde unor critici. Este exemplară pentru noi şi emblematică pentru marele om linia elegantă pe care acesta o are atunci când îi răspunde lui I. Bogdan (*Ortografia revizuită a Academiei Române*, în CS, p. 3–13), când oferă explicaţii asupra concepţiei de la baza Dicţionarului (*În jurul* ***Dicţionarului limbii române,*** I. *Articol introductiv*, în CS, p. 14–19) şi, mai cu seamă, atunci când se adresează „cârtitorilor" (*În jurul* ***Dicţionarului limbii române,*** II. *Cârtitorii*, în CS, p. 20–30). În toate aceste situaţii, atitudinea celui ce oferă explicaţii şi caută soluţii este extrem de generoasă, plină de dorinţa de a înţelege şi de a găsi cea mai bună cale comună. În ultimul caz – cel mai sugestiv – avem a face cu un model de mod moralizator, fără iritări şi resentimente, ci doar încărcat de încercarea onestă de a înţelege, de a explica, de a îndrepta; pe sine şi pe alţii. Atacat de către Ovid Densusianu, Alexandru Philippide nu va răspunde pe măsură, ci cu demnitate şi lăsând loc de regenerare a relaţiei. La rândul său, şi Alexandru Philippide a lansat atacuri, dar respectând oamenii, deoarece îi păsa de ştiinţă şi veghea cum ştia şi cum putea la buna evoluţie a acesteia, poziţiile sale fiind, uneori, de principiu, adeseori referindu-se la şi vizând erori petrecute în plan concret.

Atitudinea lui Sextil Puşcariu este încă şi mai înaltă, după cum se vede din textul care îi priveşte pe „cârtitori". Practic, Sextil Puşcariu nu răspunde unor atacuri, nu răspunde minimalizând argumentele ori pe atacator, denigrând, atacând, pustiind. Într-o manieră oarecum comparabilă, mai târziu, cu aceea a lui Gheorghe Ivănescu, el încearcă să-l înţeleagă pe celălalt, face un efort analitic alături de acesta, după care răspunde cu deplină bună-credinţă şi cu respectarea celuilalt. Sextil Puşcariu nu se plânge oameni, şi nici măcar de probleme ori de situaţie, ci face strădania de a le identifica, le caută explicaţia şi cauzele, apoi soluţiile. Generozitatea sa este dincolo de limitele causticităţii lui Ovid Densusianu, construcţia textului conţinând şi reflectând dojana părintesc-magistrală, iar stilul fiind cât se poate de elevat.

Lecţia pe care o dă – şi cu acest prilej – este esenţialmente constructivă şi în perfectă compatibilitate cu principiile sale, care aveau în vedere că ştiinţa şi cultura sunt o construcţie durabilă, care se ridică prin strădania generaţiilor, care, eventual, trebuie să repare, nu să dărâme, care trebuie să îşi consume energiile durând, nu să le risipească în jocuri narcisiace. De aceea el dă antecesorilor creditul pe care aceştia îl merită, îi lasă la temelie, se aşază în descendenţa lor şi îşi cheamă urmaşii să continue ascendent edificiul.

Tot astfel procedează şi atunci când ia apărarea altora (precum în cazul lui G. Weigand): este împăciuitor, căutând esenţele şi armonia, nu diferenţele şi sfada.

*

La Luvru, Sextil Puşcariu merge des şi stă mult, observă atent şi încearcă să absoarbă cât mai multă înţelegere şi cunoaştere a lumii, socotind că aici se află un

BDD-A13526 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:45 UTC)

model de ceea ce trebuie să facă tinerii de la Paris şi de aiurea. El chiar vorbeşte despre un stagiu obligator, ceea ce arată câtă cuprindere are, având în vedere nu doar formarea sa, ci şi nevoile întregului organism social din care făcea parte, precum şi felul în care concepea buna funcţionare a acestuia. Din această perspectivă se înţelege şi de ce este exhaustiv, dezvăluindu-şi viaţa cu generozitate şi în detaliu: nu spre a-şi construi o imagine, ci pentru a construi oameni.

Fără a-şi părăsi condiţia de lingvist şi de filolog, el era interesat şi activ în ceea ce priveşte cultura naţională, arta, era atent la viaţa socială a tuturor păturilor, fiind în relaţie cu oamenii de cultură şi de ştiinţă, atent la formarea specialiştilor, la educarea publicului în direcţie umanistă.

Constructiv, neconflictual, el se implică în această activitate complexă cu bună-credinţă şi pasiune încercând să-şi folosească energiile spre a ameliora o realitate aflată sub nivelul capacităţilor şi energiilor unui popor. Este alături de cei sărmani, de cei ce suferă sau de cei mulţi şi neştiuţi, pe care îi cuprinde cu gândul cald şi generos, depăşindu-şi epoca cu eleganţă şi delicateţe. Preocupat de cultura maselor şi de învăţământ va scrie:

> „Discursul meu de recepţie mi-a arătat cât de mare e interesul obştesc pentru limba noastră, dacă ştii cum să vorbeşti pe înţeles şi cât de păcat ar fi să îngropi acest interes. Ce lucruri frumoase s-ar putea spune prin articole de popularizare şi cât de mult ar putea contribui ele la cultura limbii literare!" (M. p. 510)

şi:

> „E bine ca metodul ştiinţific, cât de riguros, să fie urmat de cursurile universitare [...], dar e bine ca, în acelaşi timp, să se cultive, prin reviste, şi simţul de limbă al mulţimei culte, discutându-se chestiuni de interes obştesc" (CS, p. 16).

În acest context larg, Sextil Puşcariu visează la un ideal în care creierele naţiunii să colaboreze armonios (gând întâlnit şi la alţii dintre cei plecaţi la studii, dar parcă la nici unul cu atâta sinceră intensitate), perspectivă din care se arată a fi un director de conştiinţe, dar mai ales constructor al unei epoci culturale dotate cu o mentalitate proprie. Toate acestea duc lesne cu gândul la felul în care concepea Ortega y Gasset specia nobilului: cel care, de-a lungul mai multor generaţii, încearcă să clădească şi să protejeze, să se adapteze la realităţi, dar şi să le influenţeze acolo unde este rezonabil astfel, cel căruia îi pasă de întreg.

*

Nu sunt acestea de mai sus lucruri neştiute pentru cei ce l-au citit sau studiat pe Sextil Puşcariu şi nici nu conţin strădania înfrumuseţării prin cuvânt. De fapt, acesta este lucrul care era de observat. Probabil că fiecare dintre noi a întâlnit în viaţă persoane care încercau să ne convingă de calităţile umane ale cutărui maestru. În unele cazuri, însă, întreaga convingere provenea din şi se baza exclusiv pe relaţia cu cel care încerca să ne convingă şi, aproape sigur, această convingere avea caracter evanescent.

BDD-A13526 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:45 UTC)

În cazul acesta, însă, este nevoie de un astfel de discurs decât pentru a trimite pe cineva la ceea ce Sextil Puşcariu a scris. Sextil Puşcariu vorbeşte de la sine prin opera sa. Aceasta ne dezvăluie nu doar erudiția savantului, puterea sa de pătrundere şi de analiză, capacitățile sale de înțelegere, cuprindere şi soluționare, ci şi dimensiunea sa cea mai profundă şi mai hrănitoare atât pentru opera sa, cât şi pentru cei ce-i străbat cuvântul: umanitatea cea mai adâncă şi cea mai autentică. De aceea Sextil Puşcariu este un maestru desăvârşit: hrăneşte spiritele nu doar prin cunoştințele ce le împărtăşeşte cu generozitate, ci răspândind perpetuu superioara sa umanitate, constituind combustibilul şi idealul necesare oricărei înțelegeri şi oricărei creații a spiritului.

*

Litera poate transmite idei sau poate fi o frumusețe moartă. Cea scrisă de Sextil Puşcariu este universală prin faptul că ea comunică tuturor celor care o citesc şi are perpetuitate, întrucât continuu generează spirit. Este aidoma celui care îi dă viață, scriind-o.

EDIŢII CITATE

C. = Sextil Puşcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895–1906)*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.
CS = Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*. Ediție de Ilie Dan. Prefață de Gavril Istrate, Bucureşti, Editura Minerva, 1974.
M. = Sextil Puşcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

THE CONGENIALITY OF SEXTIL PUSCARIU'S STYLE
(*Abstract*)

By analysing the facts described in two autobiographies as well as the reflections that pervade some of Sextil Puscariu's scientific work, this text aims to positively assert and to prove the existence of a quality we deem fundamental to the life and the scientific activity of the great Romanian linguist: his profound humanity and congeniality.

Cuvinte-cheie: *Sextil Puşcariu, autobiografie, umanitate, bonomie*.
Keywords: *Sextil Puşcariu, autobiography, humanity, congeniality*.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Facultatea de Litere
Iaşi, B-dul.Carol I, 11
algafton@gmail.com

BDD-A13526 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:45 UTC)